

اصول و معیارهای تأثیر گذار بر هویت کالبدی معماری معاصر ایران (مطالعه موردی دوره ی پهلوی دوم)

تاریخ دریافت مقاله :

۱۴۰۲/۰۵/۲۹

تاریخ پذیرش مقاله :

۱۴۰۲/۰۷/۱۷

سیده سارا ابن الرضا^۱حمید ماجدی^۲ (نویسنده مسئول)فرح حبیب^۳

چکیده

معماری پهلوی دوم در قلمرو مثلث تأثیر فرهنگ و تمدن غرب، میراث تاریخی ایران با نقش پررنگ معماری قبل و بعد از اسلام و برآمدن معماری از بطن این دوره، قابل تعریف است در این دوره که عصر طلایی معماری مدرن در ایران است، معمارانی چون لویی کان و حسن فتحی، ارزش و تجربیات تاریخی در معماری گذشته را مطرح کردند و بدین ترتیب معمارانی با دید نوستالژیک نسبت به معماری سنتی به باز زنده سازی این معماری از نظر طرح و اجرا پرداختند. در بسیاری از ساختمان‌های معاصر در شهر تهران و نه همه آن‌ها، تقلید شکلی از معماری گذشته ایران و با معماری معاصر غرب صورت گرفته است. در این پژوهش به بررسی هویت کالبدی بناهای عمومی در دوران پهلوی دوم پرداخته خواهد شد. ابتدا از روش کتابخانه‌ای به بررسی عوامل موثر در شکل‌گیری هویت کالبدی در دوره پهلوی دوم بررسی سپس به نکات بدست آمده از تحلیل کتابخانه‌ای به وسیله پرسشنامه مورد پرسش از کارشناسان و اساتید معماری قرار گرفته است. جامعه آماری ۱۵۰ نفر از اساتید معماری بوده است. از جمله نتایج این تحقیق می‌توان به مهمترین تحولاتی که در عصر پهلوی دوم انجام شد، تحول در برنامه‌های عمرانی و شکل‌گیری واحدها و شهرک‌های مسکونی اشاره کرد. معماری پهلوی دوره گذر از معماری سنتی به معماری مدرن است معماری مدرن شکل گرفته در دوره پهلوی دوم عمدتاً از مجرای معماران اندیشه‌های جریان ساز اروپا از جمله سبک بین الملل مدرسه باهاوس، کارهای لوکوربوزیه، فرانک لوید رایت و سایرین حمایت می‌شد و ماحصل آن صورت ایرانی معماری مدرن بود که به عنوان معماری شبه مدرنیستی نام‌گذاری گردید. با توجه به اینکه رویکرد منطقه‌گرایی پس از ظهور مدرنیسم دربرگیرنده چالش‌های فراوان در خصوص تعامل تقابل معماری مدرن هویت‌های فرهنگی - منطقه‌ای است پرسش‌های اصلی مقاله چنین مطرح می‌گردد که، توجه به چه شاخصه‌ها مفاهیمی در طراحی برخی از آثار این دوره در نظر گرفته شده است.

واژگان کلیدی: اصول معماری، هویت کالبدی، بناهای تاریخی عمومی، معماری دوره پهلوی دوم، فضای اجتماعی.

۱- دانشجوی دکتری تخصصی معماری؛ دانشکده عمران، هنر و معماری؛ واحد علوم تحقیقات؛ دانشگاه آزاد اسلامی؛ تهران؛ ایران

۲- استاد گروه شهرسازی؛ دانشکده عمران، هنر و معماری؛ واحد علوم تحقیقات؛ دانشگاه آزاد اسلامی؛ تهران؛ ایران. (پست الکترونیک:

majedi_h@yahoo.com)

۳- استاد گروه شهرسازی؛ دانشکده عمران، هنر و معماری؛ واحد علوم تحقیقات؛ دانشگاه آزاد اسلامی؛ تهران

۱. مقدمه

زمینه های فرهنگی و اجتماعی هر دوره، تعیین کننده فرم و شکل بناها و تصویر ذهنی افراد تأثیرگذار می باشند. ممکن است این تصاویر در فرهنگ ها و ادوار مختلف، متفاوت یا متضاد باشند. در دوران معاصر از یک طرف معماری گذشته ایزاری جهت ارتقا هویت کالبدی و ارتقا سیمای شهری بوده و از طرف دیگر نوآوری در هر دوره به عنوان ایزاری برای ارتقاء هویت کالبدی به کار گرفته شده است. کشور ایران در حال حاضر با بحران هویت مواجه است و این مساله به این دلیل می باشد که افرادی که در جستجوی هویت تاریخی در سده های گذشته هستند، تلاش می کنند تا هویت کالبدی را ایجاد یا بازیابی کنند. تقلید محض از آثار گذشته به عنوان ایزاری برای برقراری هویت کالبدی در عمل دستاورد چندانی نداشته است. امروزه تعبیر متعددی از وضعیت معماری معاصر نقل گردیده است. به یک تعبیر، معماری امروز ایران در میان گذشته و آینده معلق و به دنبال یافتن مسیر می باشد و این در حالی است که تقلید از آثار گذشته به تنهایی نمی توان ایزاری برای برقراری و تحکیم هویت کالبدی باشد لذا بررسی عوامل هویت ساز در گذشته و برقراری ارتباط با معماری روز می تواند به عنوان راهکاری در این امر کمک کند.

بحران هویت اساساً بحثی است متعلق به جامعه ای که تفکر «مدرن» یا «تجددگرایی» در آن زاده شد و سپس پی آمدهای داشت که با نام «پس از مدرن» در چون و چرایی های فلسفی، بحران هویت نام گرفت. این بحران به هویت شخصی یا همان جایگاه «خود» در زمان و مکان برمی گردد که از نقطه نظر روان شناختی و جامعه شناختی بسیار بحث عمیق و گسترده ای است (الکساندر، ۱۳۸۱؛ جنکز، ۱۳۸۴).

۲. هویت عملکردی معماری

مفهوم هویت در اثر معماری موضوعی چالش برانگیز است که اغلب نظریه پردازان برای تشریح آن از مفاهیم دیگری استفاده کرده اند. برخی این مفهوم را معادل روح یا حس مکان در نظر گرفته است (دل و تبریزی، ۲۰۲۰). می توان مفهوم هویت را معادل معنای محیط در نظر گرفت و اختلاف میان دیدگاه های مختلف را در تمایز میان تعاریف و سطوح مختلف معنا بیان کرد (عسکری زاده و صفاری، ۲۰۲۰).

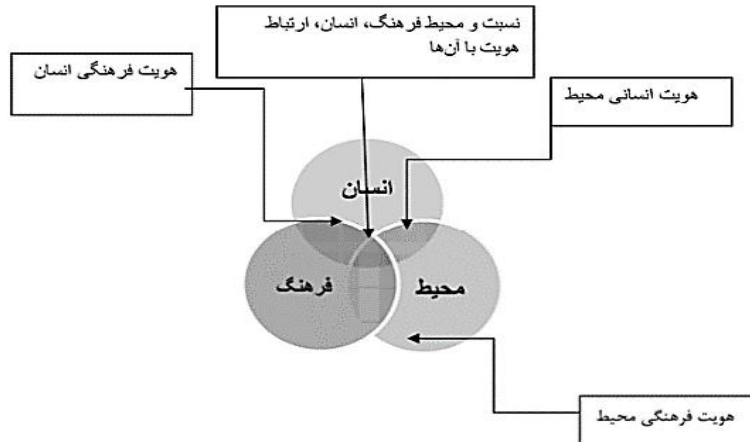
هنگامی که وارد مبحث هویت معماری می شویم سؤالاتی چنین مطرح می شود که عناصر سازنده هویت محیطی و مکانی چه هستند؟ آیا معماری هویت پذیر است؟ نکات ابهام انگیز در هویت معماری چه هستند؟

تحقیقی توسط فرواری و همکاران در سال ۲۰۲۰ با هدف بررسی عوامل نوظهور شکل دهنده هویت مناطق شهری محلی با پذیرش فرهنگ و مدرنیته جهانی انجام شد. یافته های این تحقیق به معماران و طراحان شهری کمک می کند تا بر اساس غریزه و دیدگاه استراتژیک برگرفته از فرهنگ جهانی و معماری مدرن جامعه، آگاهی کاربران از محیط طبیعی خود را افزایش دهند و درک بهتری از هویت در مناطق شهری محلی و معماری بومی ارائه کنند (فرواری و همکاران، ۲۰۲۰). مطالعه ای توسط مهانا و همکاران در سال ۲۰۱۹ با هدف آشکار ساختن اهمیت حفظ خیابان های تجاری سنتی انجام گردید، زیرا از نظر آنان هویت جوامع به آنها بستگی دارد (مهانا و همکاران، ۲۰۱۹). مطالعه دیگری نیز در این زمینه توسط مدیسی و همکاران در سال ۲۰۲۰ به منظور بررسی تمدن و فرهنگ بر روی توسعه پایدار انجام شده است (مدیسی و همکاران، ۲۰۲۰).

۳. هویت کالبدی

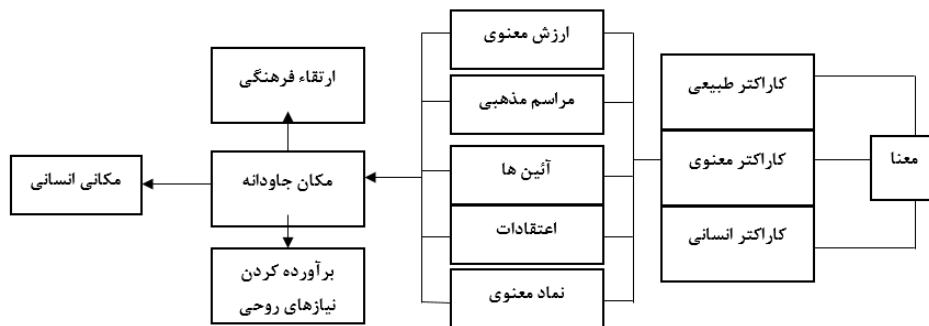
هویت کالبدی به معنای صفات و خصوصیتی است که جسم شهر را از غیر متمایز کرده و شباهتش را با خودی آشکار می کند. این صفات باید بگونه ای باشند که جسم شهر، در عین حفظ تداوم زمانی، در حال تحول و تکامل نیز باشد و نهایتاً به پیدایش یک کل منجر شود. هویت کالبدی از نظر مفهومی با اصطلاحات «شخصیت» و «حس مکان» مترادف است (میرمقتدایی، ۹۰: ۳۵).

فرهنگ و محیط ، عواملی هویت ساز برای انسان می باشند، به نحوی که هر کدام نقش اساسی در تشکیل هویت بر عهده دارند. از دیگر سو می توان دید که فصل مشترک هویت انسانی محیط وهویت فرهنگی انسان، هویت محیط را تشکیل می دهد (تقی زاده، ۱۳۸۶، ۳۵). در شکل ۱ ارتباط انسان و فرهنگ و محیط و نسبت آن با هویت نمایش داده شده است.

شکل ۱- ارتباط انسان و فرهنگ و محیط و نسبت آن با هویت (تقی زاده ، ۱۳۸۶)

در واقع هویت، مکانی برابند تداوم هویت مکان و تبدیل آن از مقوله ای بیرونی به موضوعی درونی است. از این رو ادراک هر فضا و به ویژه فرایند سازگاری آن، فقط برگرفته از رفتارهای غریزی نیست، بلکه برخاسته از زمینه های فرهنگی نیز می باشد (پاکزاد، ۱۳۷۵: ۱۰۴). تعهد و مسئولیت برخاسته از هویت مکانی زمینه پیوند دهندگی و پایداری اجتماعی را فراهم می کند. در شکل ۲ شکل گیری معنا و ایجاد هویت مکانی نمایش داده شده است.

شکل ۲- شکل گیری معنا و ایجاد هویت مکانی (پورجعفر، ۱۳۸۷)

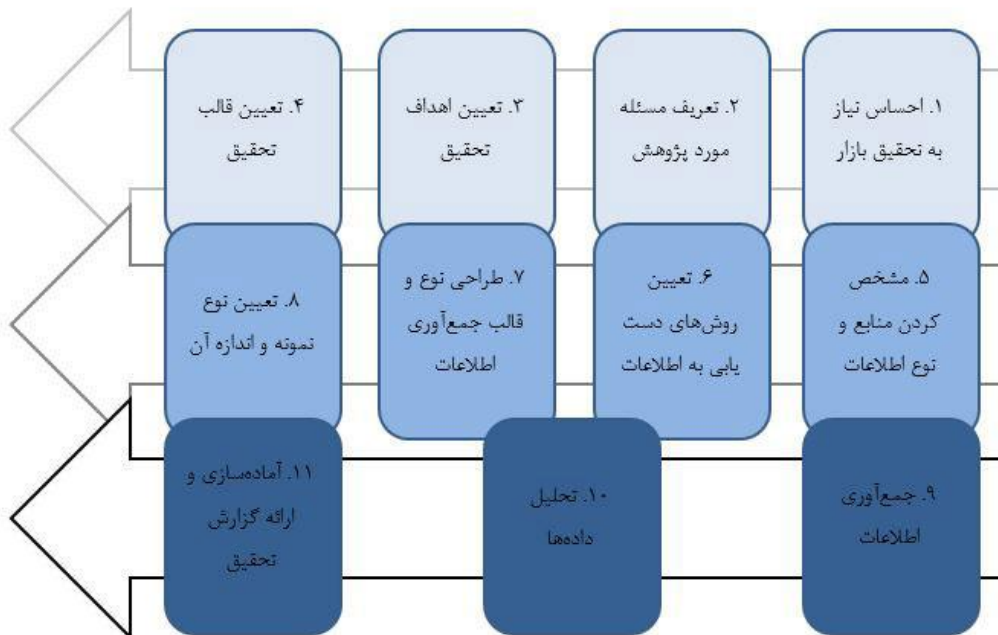
۵- روش تحقیق

روش های تحقیق مورد استفاده تاریخی، علی، توصیفی و تحلیلی هستند. الگوبرداری چه با توجه به ویژگی دولتی یا عمومی بودن ساختمان ها و چه بدون عنایت به آن صورت گرفته باشد، از آنجا که بناهای انتخل شده، ویژگی مذکور را دار می باشند، لذا در حیطه این تحقیق قرار می گیرد. تأثیرپذیری امکان دارد صرفا از آثار دولتی و عمومی، یا از بناهای مذکور و اینیه خصوصی باشد که خود به دو صورت انجام می گیرد

۱. به طور مستقیم، ۲. توسط عوامل واسطه‌ای؛

این پژوهش به لحاظ تأثیر بیشتر پوسته بیرونی بنا، به ویژه بدنه های شهری آن را مورد بررسی قرار داده است. برای تعیین میزان وجود شاخص ها یک طیف سه سطحی شامل وجود کامل یا تقریباً کامل (۳۰ امتیاز)، وجود نسبی (۲۰ امتیاز)، و کم و عدم وجود (۱۰ امتیاز) انتخاب و مشخص گردیده است. سپس حداقل و حداکثر امتیاز برای هر عامل معین شده است. براین اساس، برای هر یک از عوامل در فاصله بین حداقل و حداکثر خویش، طیفی متشکل از سه سطح حداقل، متوسط و حداکثر به عنوان مبنای سنجش میزان آن در نظر گرفته می شود (جدول (۲)).

براین اساس، روش پژوهش این مقاله یک نظریه زمینه‌ای در قالب یک مورد پژوهشی است. علت انتخاب تحقیق نظریه زمینه‌ای، دستیابی به اصول و معیارهای تأثیرگذار بر «هویت کالبدی معماری بناهای عمومی معاصر شهر تهران» می باشد که می‌تواند در طراحی بناهای شهری و رفع مشکل هویت کالبدی بناهای شهری موثر باشد. برای رسیدن به این هدف، ابتدا به تحلیل منابع کتابخانه‌ای و بررسی عوامل هویت کالبدی بناهای شهری از دیدگاه نظریه پردازان پرداخته شده است. سپس پرسشنامه طراحی گردیده و سپس رهیافت حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای در پرسشنامه طراحی و مورد آزمون قرار گرفته است. این مدل توصیف درونی شدن ارزش‌ها، مدلی پراستناد می‌باشد. در شکل ۳ کلیات مراحل انجام پژوهش نمایش داده شده است.

شکل ۳: کلیات مراحل انجام پژوهش در یک نگاه

جدول ۲: حداقل و حداکثر امتیازها و درصد آن‌ها برای عوامل

نوع عامل	امتیاز		درصد	
	حداقل	حداکثر	حداقل	حداکثر
عامل ۱	۳۶۵	۵۱۵	۷۱	۱۰۰
عامل ۲	۴۵	۶۰	۷۵	۱۰۰
عامل ۳	۱۰۰	۱۵۰	۶۷	۱۰۰
عامل ۴	۲۳۰	۳۴۵	۶۷	۱۰۰
عامل ۵	۱۸۰	۲۷۰	۶۷	۱۰۰
عامل ۶	۱۰۵	۱۴۰	۷۵	۱۰۰

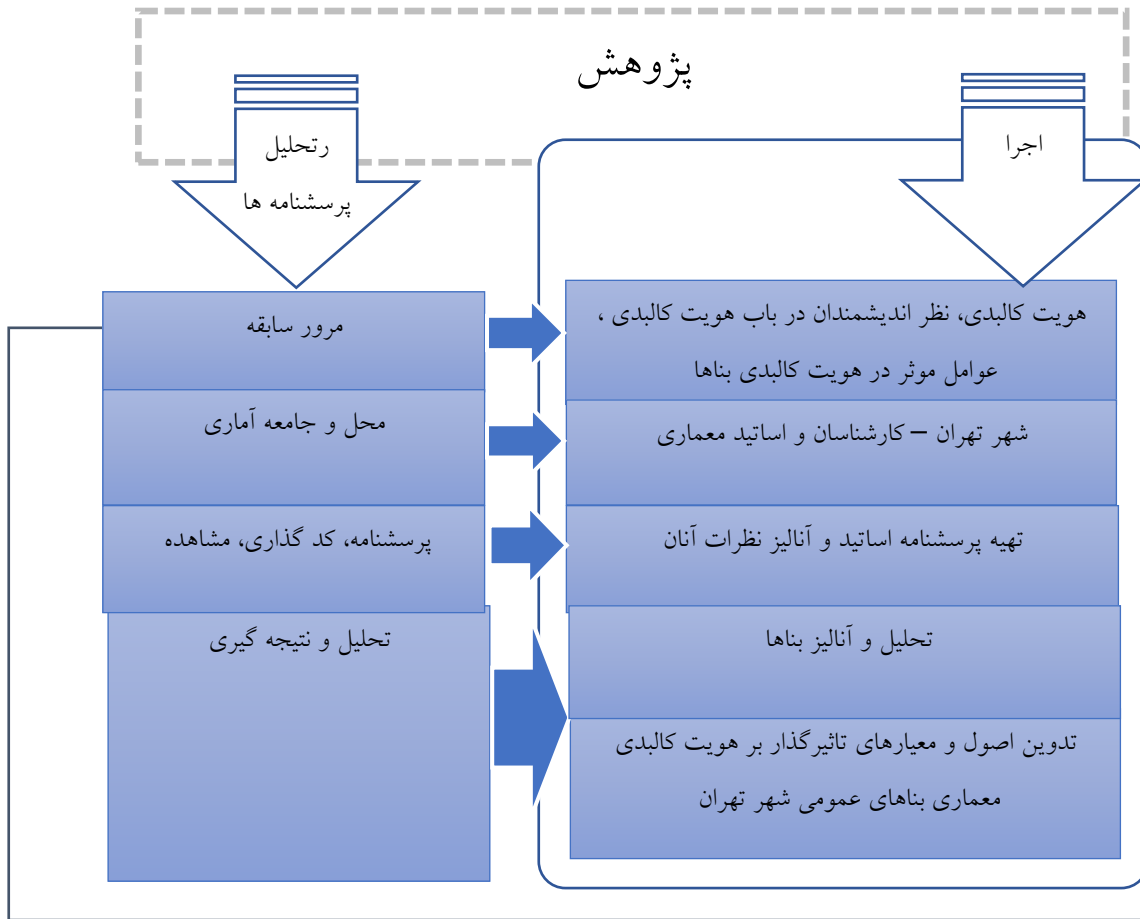
یکی از مهم ترین مسائل و چالشهای پیش روی جوامع در حال توسعه، هویت کالبدی بناها و نماهای شهری است. شهرها، تحت تاثیر مدرنیته دچار مشکل هویت هستند و مفهوم هویت شهری در فرآیند شناخت و ادراک، پدیده‌های چند بعدی و پیچیده را پیش روی ما قرار می دهد. هویت کالبدی شهرها به مقوله ای تأثیرگذار در حیات شهری تبدیل شده اند. این رساله در پی این فرضیه که هویت کالبدی شکل دهنده معماری معاصر تهران از بطن موضوع طرح بیرون می آید و هویت کالبدی حاصل و دال بر شرایط این زمانی جامعه است، و پیرامون این سوال اصلی که اصول تأثیرگذار بر شکل گیری هویت کالبدی معماری معاصر بناهای عمومی شهر تهران کدامند؟ شکل گرفته است. برای تحلیل و بررسی هویت کالبدی، بناهای عمومی شهری در دوره پهلوی دوم انتخاب شدند. روش تحقیق در این پژوهش کیفی پیمایشی و پژوهش از نوع کاربردی می باشد. برای پاسخ به سوال پژوهش، ابتدا با استفاده از روش کتابخانه ای به بررسی عوامل مؤثر در شکل گیری هویت کالبدی در دوره پهلوی دوم پرداخته شد و سپس نکات بدست آمده از تحلیل کتابخانه ای در بناهای عمومی دوره پهلوی دوم با روش پیمایی مورد بررسی قرار گرفت. در شکل ۴ جزئیات کامل از مراحل انجام تحقیق نمایش داده شده است.

۵-۱- جامعه آماری و روش نمونه گیری و حجم نمونه

جامعه آماری در این تحقیق اساتید و کارشناسان معماری در استان تهران هستند که از میان آن‌ها حدود ۱۵۰ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. روش نمونه گیری مورد استفاده، نمونه گیری طبقه‌ای بوده که به شیوه‌های تقسیم مساوی، انتساب بهینه و انتساب متناسب صورت گرفت. برای تعیین حجم نمونه از روش کوکران استفاده گردید.

۵-۲- ابزار جمع آوری داده‌ها

تحقیق حاضر با روش ترکیبی، تفسیری-تاریخی و رویکرد غالب کیفی در گردآوری و تحلیل اطلاعات انجام شد. برای خوانش تکنونیک نمونه های موردی براساس طرحی هدفمند، از روش تحلیل اسناد و مشاهده توصیفی مبتنی بر پدیدارشناسی توسط خبرگان و نخبگان معماری استفاده شد. در این میان، انتخاب نمونه های موردی از طریق بررسی نتایج حاصل از توزیع پرسشنامه در میان خبرگان معماری انجام شد. همچنین در روند تحقیق، از نرم افزار کیفی مکس کدا (MAXQDA) و نرم افزار آماری اس پی اس اس (SPSS) برای ارائه خروجی های مفهومی استفاده شد. در پایان نیز با استفاده از مثلث سه سویه سازی (خوانش پدیدارشناسی، استنباط های محقق براساس اسناد و مدارک موجود، ادبیات غنی تکنونیک)، نتایج پژوهش اعتبارسنجی گردید.

شکل ۴: جزئیات مراحل انجام پژوهش

۳-۵- مطالعات میدانی

در این بخش علاوه بر بررسی نمونه بناهای عمومی در دوران پهلوی دوم و بررسی عناصر هویت کالبدی در آنان، پرسشنامه تنظیم و تکمیل و مورد آزمون قرار می‌گیرد.

۴-۵- متغیرها و شاخص‌ها

برای پاسخ به سوالات پژوهش و آزمون فرضیات، تشخیص متغیرها و شاخص‌ها بسیار مهم می‌باشد. همچنین باید شاخص‌های استخراج شده همجنس و همگون باشد. به عقیده لاوسون اجرای اینگونه پژوهش‌ها در زندگی واقعی مشکل است، زیرا متغیرها به راحتی بر متغیرهای آماری پارامتری منطبق نمی‌شود (لاوسون، ۱۳۹۱: ۲۴۷).

متغیر مستقل این پژوهش عبارت است از: "عوامل موثر در ایجاد کالبدی بنا" (بررسی این عوامل از طریق تحلیل دیدگاه های صاحب نظران و تطبیق با بناهای عمومی می‌باشد). متغیر واسطه این پژوهش نیز "بناهای عمومی شهر تهران" می باشد. متغیرهای مداخله گر شامل: "زمان، اقلیم، فرهنگ منطقه" در نظر گرفته شده اند. متغیر وابسته پژوهش نیز "خلق بناهای با هویت" و در نهایت "شهرهایی با هویت کالبدی" می باشند.

با توجه به ادبیات موضوع، هویت کالبدی به ۵ مولفه، اصول انسجام طرح، مفاهیم ساختار فضایی، شکل و فرم در بنا، مصالح در بنا و توجه به زمینه طراحی تقسیم بندی گردید. علت انتخاب این نوع دسته بندی، قرارگیری سایر مولفه ها در این دسته بندی و اجماع اکثریت پژوهش ها و مطالعات بر روی این اجزا و سهولت محاسبه با ابزارهای سنجش کیفی می- باشد. پرسش شوندهگان پرسشهای مربوط به هویت کالبدی را بر اساس طیف لیکرت پاسخ دادند. براین اساس، پرسش شوندهگان به هر پارامتر امتیازی بین خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، خیلی کم تخصیص دادند و نتایج بعدی بر اساس میانگین امتیازهای داده شده تجزیه و تحلیل گردید.

۶- جدول فراوانی پرسشنامه

در ادامه برخی از پارامترهای مهم در تهیه جدول فراوانی توضیح داده خواهد شد.

۶-۱- طراحی فضاهای با هویت

با توجه به جدول (۳)، انسان، مکان، فعالیت انسانی و ساختار کالبدی با فراوانی حدودا نزدیک به هم (۶۵ نفر و ۴۳/۳ درصد) بیشترین فراوانی را دارند. همچنین زمان که شامل سابقه تاریخی و خاطرات شکل گرفته از مکان است دارای درصد فراوانی ۴۴/۷ گویه خیلی زیاد را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳: بیشترین الویت را در طراحی فضاهای با هویت

گویه	انسان	مکان	ساختار کالبدی	زمان (سابقه تاریخی و خاطرات شکل گرفته از مکان)	فعالیت و معنا
خیلی زیاد	۴۲	۶۱	۳۶	۶۷	۳۹
زیاد	۶۵	۶۷	۶۷	۵۲	۶۴
متوسط	۳۴	۱۹	۳۶	۲۵	۴۳
کم	۸	۳	۱۰	۶	۴
خیلی کم	۱	۰	۱	۰	۰
مجموع	۱۵۰	۱۵۰	۱۵۰	۱۵۰	۱۵۰
میانگین	۳.۹۳	۴.۲۴	۳.۸۵	۴.۲	۳.۹۲

۶-۲- اصول سازنده هویت کالبدی در معماری

بر مبنای جدول (۴) اصول سازنده هویت کالبدی شامل سازگاری با فرهنگ و اقلیم، همخوانی با بافت و زمینه، روح زمانه، انطباق با نیازهای انسان و انعطاف پذیری است. با توجه به جدول سازگاری با فرهنگ و اقلیم دارای در صد فراوانی خیلی،

همخوانی با بافت و زمینه دارای درصد متوسط (۳۲/۷)، روح زمانه دارای درصد خیلی زیاد (۵۸/۷)، انطباق با نیازهای انسان دارای درصد فراوانی ۳۲/۷ و انعطاف پذیری دارای درصد فراوانی ۴۰ درصد است.

جدول ۴: اصول سازنده هویت کالبدی

گویه	سازگاری با فرهنگ و اقلیم		بافت و زمینه		روح زمانه		انطباق با نیازهای انسان		با انعطاف پذیری	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
خیلی زیاد	۳۸	۲۵.۳	۲۱	۱۴	۸۸	۵۸.۷	۳۶	۲۴	۶۰	۴۰
زیاد	۵۲	۳۴.۷	۴۸	۳۲	۴۳	۲۸.۷	۴۹	۳۲.۷	۵۶	۳۷.۳
متوسط	۳۶	۲۴	۴۹	۳۲.۷	۱۶	۱۰.۷	۳۹	۲۶	۲۵	۱۶.۷
کم	۱۷	۱۱.۳	۲۵	۱۶.۷	۲	۱.۳	۱۴	۹.۳	۶	۴
خیلی کم	۷	۴.۷	۷	۴.۷	۱	۰.۷	۱۲	۸	۳	۲
مجموع	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰
میانگین	۳.۶۵	۳.۳۴	۴.۴۳	۳.۵۵	۴.۱۱					

ادامه جدول ۴

گویه	انطباق فرم و عملکرد		وحدت		تداوم	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
خیلی زیاد	۲۴	۳۶	۴۴.۷	۶۷	۳۹	۲۶
زیاد	۴۴.۷	۶۷	۳۴.۷	۵۲	۶۴	۴۲.۷
متوسط	۲۴	۳۶	۱۶.۷	۲۵	۴۳	۲۸.۷
کم	۶.۷	۱۰	۴	۶	۴	۲.۷
خیلی کم	۰.۷	۱	۰	۰	۰	۰
مجموع	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰
میانگین	۳.۸۵	۴.۲	۳.۹۲			

هویت کالبدی به معنای صفات و خصوصیتی است که جسم شهر را از غیر متمایز کرده و شباهتش را با خودی آشکار می کند. این صفات باید بگونه ای باشند که جسم شهر، در عین حفظ تداوم زمانی، در حال تحول و تکامل نیز باشد و نهایتاً به پیدایش یک کل منجر شود.

شهر نماد تمدن بشری است که بشر آن را برای امنیت و آسایش خود بنا نموده است. شهر تنها یک سکونتگاه نیست، بلکه آبادی ای است که روح اجتماع در آن دمیده شده و از آن هویت می گیرد. هویت شهری، هویتی جمعی است که با تبلور عینی در کالبد و محتوای شهر معنادار می شود و به واسطه ایجاد تداعی خاطرات عمومی در شهروندان و تعلق خاطر، شهروندی را به سوی شهروند شدن هدایت می کند. پس هر چند که هویت شهر خود معلول فرهنگ شهروندان آن است، لیکن فرایند شهروندسازی را تحت تأثیر قرار داده و می تواند باعث تدوین معیارهایی مرتبط با مشارکت و قضاوت نزد ناظران و ساکنان گردد.

در بحث منظر شهری باید چند عامل اساسی دخیل در آن را در نظر داشت. اول آنکه منظر شهری در چه مقیاسی مورد بررسی است و در کدام سطح نیاز به اصلاح و زیباسازی دارد. دوم آنکه عوامل گوناگون جغرافیایی - اقلیمی، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی - تجاری چه تأثیری بر کالبد شهر و به تبع آن بر منظر شهری دارند. مکان های بسیاری که بر اثر نیازهای گوناگون جامعه شهری بوجود آمده اند هر یک می توانند نقشی متفاوت از دیگری داشته و فعالیتی مجزا را پذیرا باشند. آنها از طریق محیط کالبدی که برای فعالیت شهروندان فراهم می آورند، نقش خود را در تأثیرگذاری بر ناخودآگاه شهروندان ایفا می کنند. گذشته از عواملی که بر منظر شهری مؤثر می باشند، کالبد شهر در ارتباط با محیط اطراف نیز قرار داشته و نیاز به هماهنگی در نمای ساختمان ها ضروری به نظر می رسد.

کیفیت فضا یکی از مهمترین دلمشغولی های دانش معماری منظر و طراحی شهری می باشد. در حدی که بسیاری از نظریه پردازان، "ارتقا کیفیت محیط و فضا" را مهمترین وظیفه فعالیت آن می دانند. متأسفانه در جامعه ما عوامل دخیل در ارتقا کیفیت را صرفاً عوامل منطقی یا حساب شده می دانند و البته ارتقا کیفیت مترادف با رعایت برخی از استانداردها تلقی می گردد. کیفیت همزاد کمیت است و بدون تعریف دیگری ممکن نیست. اما متأسفانه تابحال در کشور ما، بحثی نظری در این رابطه صورت نپذیرفته است. اکثر مباحث موجود در حول و حوش کیفیت دور می زنند بدون آنکه به خود موضوع پرداخته و تعریفی روشن از آن ارائه دهند. بر این اساس می توان گفت فضای شهری پدیده ای است که خود را به صورت عینی قابل ادراک، به استفاده کنندگانش می نمایاند. اطلاعات ارسالی از فضای شهری فقط اطلاعات کالبدی و بصری نیستند. بلکه اطلاعاتی هستند که توسط کلیه حواس درک می شوند. لذا منظر یک فضای شهری کلیه اطلاعات موجود از فضا می باشد که توسط حواس قابل دریافت بوده و در فرآیند ادراک پردازش می گردند. اطلاعاتی از فرم، عملکرد و معنای فضا. از این رو یک منظر در سطوحی متعدد سطحی تا بنیادی، خود را مطرح می سازد و تمامی آنها منشاء احساساتی هستند که در فرد ایجاد می گردد. منظر به عنوان فرستنده، اطلاعات متفاوتی را به انسان مخابره می کند که می توان به دو دسته عناصر فیزیکی/کالبدی و انسانی تقسیم کردند. منظور از عناصر فیزیکی/کالبدی، عناصر طبیعی و مصنوعی هستند که ظرف فضا را ساخته، و از بدنه، کف، مبلمان شهری و پوشش گیاهی و عناصری مانند آنها تشکیل شده اند. در صورتی که منظور از عوامل انسانی، افراد و فعالیت های آنان در فضاست که با رفتارهای خود جزء لاینفک فضا می باشند. در پاسخ به این سوال که: چگونگی عناصر و رابطه بین عناصر (سازمان فضایی) یک فضا دارای کیفیت هایی هستند، می توان به طور خلاصه موارد زیر را مطرح کرد:

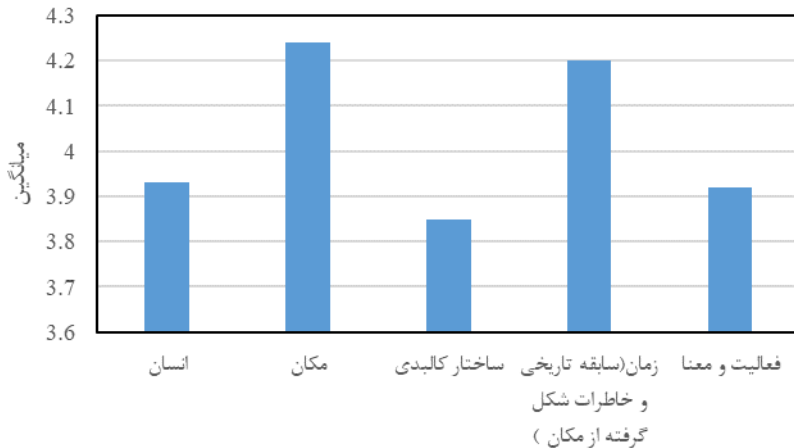
الف- کیفیت های فضایی: کیفیت هایی هستند که یک فضا به عنوان یک منظومه ارائه می دهد.

ب- کیفیت هایی ناشی از میزان سازگاری میان مولفه ها: نسبتی که بین روابط ادراکی و روابط عملکردی وجود دارد.

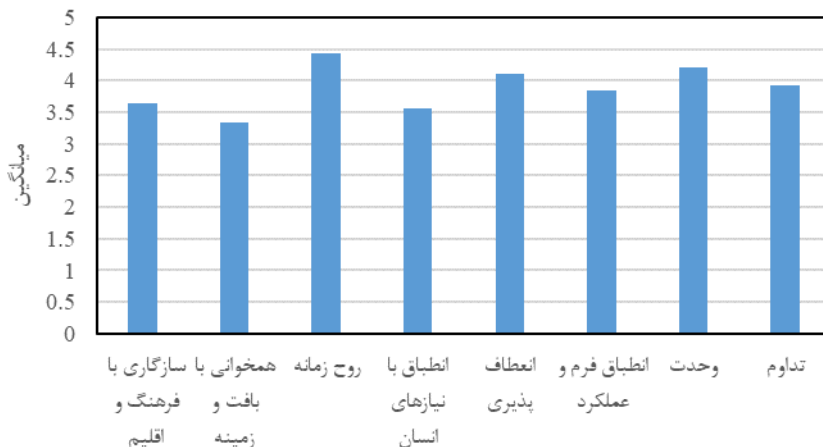
ج- کیفیت دید متوالی: برخی از این کیفیت ها ویژگی هایی از یک نقطه یا محدوده ای از فضا می باشند که نه فقط بر استفاده کننده تأثیر روانی خاصی گذاشته، بلکه وی را به انجام یا عدم انجام رفتاری ترغیب می نمایند.

همانطور که در بخش قبلی مطرح گردید تحلیل های توصیفی منتخبی از بناهای عمومی دوره پهلوی دوم، عوامل و گزینه ها در ۴ دسته طبقه بندی و مورد سنجش قرار گرفتند. دسته اول شامل انسان، مکان، ساختار کالبدی، زمان (سابقه تاریخی و خاطرات شکل گرفته از مکان)، فعالیت و معنا است. در دسته دوم نفوذپذیری، تاکید، وضوح و خوانایی، مقیاس انسانی، انعطاف پذیری، تمرکزگرایی و تضاد مورد بررسی قرار گرفتند. دسته سوم شامل سازگاری با فرهنگ و اقلیم، همخوانی با بافت و زمینه، روح زمانه، انطباق با نیازهای انسان، انعطاف پذیری، انطباق فرم و عملکرد، وحدت و تداوم می- باشد. دسته چهارم توجه به تصویر ذهنی ساکنین از محله، توجه به عناصر ورودی، بهره گیری از الگوی گذشته، ریتم و تقارن و زیبایی شناسی، عناصر شاخص بصری و کالبدی را مورد بررسی و ارزیابی قرار داده است.

در شکل ۵ میانگین مربوط به بیشترین الویت را در طراحی فضاهای با هویت و در شکل ۶ میانگین مربوط به اصول سازنده هویت کالبدی نمایش داده شده است.

شکل ۵: بیشترین الویت را در طراحی فضاهای با هویت

شکل ۶: اصول سازنده هویت کالبدی

براساس شکل ۵ بیشترین مقدار مربوط به مکان و کمترین امتیاز مربوط به فعالیت و معنا می باشد. در شکل ۶ نیز بیشترین امتیاز مربوط به روح زمانه و کمترین امتیاز مربوط به همخوانی با بافت و زمینه می باشد.

۷- نتیجه گیری

معماری پهلوی دوم در قلمرو مثلث تأثیر فرهنگ و تمدن غرب، میراث تاریخی ایران با نقش پررنگ معماری قبل و بعد از اسلام و برآمدن معماری از بطن این دوره، قابل تعریف است. در این دوره که عصر طلایی معماری مدرن در ایران است، معمارانی چون لویی کان و حسن فتحی، ارزش و تجربیات تاریخی در معماری گذشته را مطرح کردند و بدین ترتیب معمارانی با دید نوستالژیک نسبت به معماری سنتی به باز زنده سازی این معماری از نظر طرح و اجرا پرداختند.

در اواخر دههٔ چهل، دستیابی به هویت ایرانی نزد این معماران با تفحص در اصول معماری سنتی و الهام گرفتن از آن امکان پذیر شد. بدین ترتیب، تلفیق معماری گذشته و معاصر ایران به صورت بدیع و جدید در سبک نوگرایی ایرانی ظاهر شد. در این سبک، فرمهای سنتی و معماری گذشتهٔ ایران دیگر به عنوان زینت برای ساختمان‌های مدرن مورد استفاده قرار نگرفتند، بلکه معماران از ابتدا سعی در تلفیق و نمایش هر دو جنبهٔ فرهنگ بومی ایران و خصوصیات جهانی عصر مدرن در کالبد فیزیکی بنا را داشتند.

از مهمترین تحولاتی که در عصر پهلوی دوم انجام شد، تحول در برنامه های عمرانی و شکل گیری واحدها و شهرک‌های مسکونی بود. معماری پهلوی دوره گذر از معماری سنتی به معماری مدرن است. معماری مدرن شکل گرفته در دوره پهلوی دوم، عمدتاً از مجرای فکری و سبکی معماران جریان ساز اروپا از جمله معماران سبک بین المللی مدرسه باهوس، کارهای لوکوربوزیه، فرانک لوید رایت و سایرین تأثیر می گرفتند. حاصل آن صورت ایرانی معماری مدرن بود که به عنوان معماری شبه مدرنیستی نام گذاری گردیده است. با توجه به اینکه رویکرد منطقه گرایی پس از ظهور مدرنیسم دربرگیرنده چالش هایی فراوان در خصوص تعامل و تقابل معماری مدرن و هویت فرهنگی - منطقه ای است، پرسش های اصلی مقاله به دنبال یافتن شاخص ها و مفاهیم موثر در آثار معماری این دوره است که قابل انطباق با شاخصه های منطقه گرایی باشند. تحلیل نمونه های انتخاب شده از آثار شاخص این دوره، نشان می دهد که این بناها مفاهیمی نظیر نمود فناوری مدرن، توجه به بستر طراحی، استعاره های فرمی، توجه به اصول معماری ایرانی اسلامی، در نظر گرفتن شرایط اقلیمی، بکارگیری مصالح و آرایه های بومی و الهام از مفاهیم خاص منطقه ای را دربر دارند. این ویژگی ها را می توان به عنوان شاخصه هایی از معماری دوره پهلوی دوم در بناهای عمومی در نظر گرفت. این شاخصه ها دارای نقاط اشتراک معماری این دوره و معماری منطقه گرا است. نتایج این پژوهش نشان از تلاش معمار در جهت تعامل طرح بستر طراحی و ویژگی های معماری مدرن و تلاش بر ایجاد سبک خاصی از معماری دارد که دارای مولفه های معماری منطقه گرا است.

به عبارتی معماران دوره پهلوی دوم، در قلمرو یک مثلث فرهنگی قابل بیان هستند: تأثیر فرهنگ و تمدن غرب، میراث تاریخی ایران (با نقش پررنگ معماری قبل از اسلام) و برآمدن معماران از بطن این دو. اهمیت عامل نخست در این واقعیت نهفته که قابلیت‌های فلسفی، علمی، اقتصادی و نظامی غرب تأثیری قطعی بر شیوه ی روزمره ی زندگی و تفکر در ایران این دوره بر جای گذاشته است. عامل دوم هویت فرهنگی و فکری ایرانیان را تشکیل می دهد. عامل سوم به این دلیل تعیین کننده است که معماران در مقام آفریننده و راویان فرهنگ، نقشی حیاتی در میانجی گری بین فرهنگ غربی و میراث فرهنگی ایران ایفاء کرده اند. در دهه های ۴۰ و ۵۰ خورشیدی ایران، دو رویکرد عمده برای معماران وجود داشت: یکی به

شدت متاثر از معماری غرب که سعی در ایجاد بناهایی با کالبد نوین و استفاده از مصالح مدرن داشت و دیگری گرایش به بوم گرایی فرهنگی بود. معماران این رویکرد در جست و جوی یافت معماری با هویتی برخوردار از خویشی بودند.

منابع

- الکساندر ، ک ، معماری و راز جاودانگی :راه بی زمان ساختن ، ترجمه مهرداد قیومی بید هندی ، دانشگاه شهید بهشتی تهران ، ۱۳۸۱
- بنتلی .ای ین و دیگران . محیط های پاسخده . ترجمه مصطفی بهزاد فر .تهران .دانشگاه علم و صنعت . ۱۳۸۲
- بهزاد فر . هویت شهر .نگاهی به هویت شهر تهران .انتشارات شهر . چاپ اول تهران . ۱۳۸۶
- تقی زاده ، م.ادراک زیبایی و هویت شهر . اصفهان .سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان . ۱۳۸۶
- جنکنز ، ر. هویت اجتماعی ، ترجمه تورج یاراحمدی ، تهران ، نشر شیرازه ، ۱۳۸۱
- Askarizad, R., & Safari, H. (2020). The influence of social interactions on the behavioral patterns of the people in urban spaces (case study: The pedestrian zone of Rasht Municipality Square, Iran). *Cities*, 101, 102687.
- Barresi, J. (2002). From the Thought is the Thinker'to the Voice is the Speaker' William James and the Dialogical Self. *Theory & Psychology*, 12(2), 237-250.
- Canter, David, (1977), *The Psychology of Place*, the architectural press, London.
- De Medici, S., De Toro, P., & Nocca, F. (2019). Cultural heritage and sustainable development: Impact assessment of two adaptive reuse projects in Siracusa, Sicily. *Sustainability*, 12(1), 311.
- Del, M. S. T. T., & Tabrizi, S. K. (2020). A methodological assessment of the importance of physical values in architectural conservation using Shannon entropy method. *Journal of Cultural Heritage*, 44, 135-151.
- Epstein, Seymour, (1973), "The Self-Concept Revisited", In *American Psychologist*, No.28, pp.404-414.
- Ferwari, M. S., Salman Wadi, R., Ferwati, O., Keyvanfar, A., & Shafaghat, A. (2020). Emerging factors shaping identity of indigenous urbanism concurrently adopting modernity in Qatar: The application of diffusion theory. *ACE: architecture, city and environment*, 14.(۴۲)
- Giuliani, Maria Vittoria, (2003), "Theory of Attachment and Place Attachment", In: Bonnes, Mirilia (eds), *Psychological Theories for Environmental Issues*, ASHGATE.
- Gustafson, Per, (2001), "Meaning of Place: Everyday experience and theoretical conceptualizations", in *Journal of Environmental Psychology*, No. 21, pp. 5-16.
- Haugh, Ashild Lappegard, (2007), "Identity and Place: a critical comparison of three identity theories", in *Architectural Science Review*, Vol.50, No.1, pp. 44-51.

- Kaplan, S, (1995), "The Restorative benefits of nature: toward an integrative framework", In Journal of Environmental Psychology, No. 15, pp. 169-182.
- Kaplan, Stephen, (1992), "The Restorative Environment: Nature and Human Experience". In: Relf, Diane (edt). The Role of Horticulture in Human Well-Being and Social Development, Timber Press.
- Kaplan, Stephen, (1995), "THE RESTORATIVE BENEFITS OF NATURE:TOWARD AN INTEGRATIVE FRAMEWORK", In Journal of Environmental Psychology, No.15,pp. 169-182.
- Korpela, K.M, (1989), "Place-identity as a product of environmental self regulation",in Journal of Environmental Psychology, No.9, pp.241-256.
- Mehanna, W. A. E. H., & Mehanna, W. A. E. H. (2019). Urban renewal for traditional commercial streets at the historical centers of cities. Alexandria Engineering Journal, 58(4), 1127-1143.
- Norberg- Schulz, C, (1980), Genius Loci: toward a phenomenology of architecture,Rizzoli, New York.
- Polkinghorne, Donald E, (1991), "Narrative and Self Concept", In Journal of Narrative and Life History, No. 2&3 , pp. 135-153
- Proshansky, Harold M, (1978), "The City and Self Identity", In Environment and Behavior, No.۱۰, pp. 147-169.
- Proshansky, Harold M. (1983), "Place Identity: Physical World Socialization of theSelf",In Journal of Environmental Psychology, No.۳, pp. 57-83.
- Rapoport, Amos, (1982), The Meaning of the Built Environment, A Nonverbar communication Approach, SAGE.
- Sarbin, Theodor R, (1983), "Place Identity as a Component of Self: An Addendum",In Journal of Environmental Psychology, No.3, pp. 337-342.
- Twigger-Ross, Clare L. &Uzzel , David L, (1996), "Place and Identity Processes", InJournal of Environmental Psychology, No. 16, pp. 205–220.
- Twigger-Ross, Clare, Bonaiuto, Marino, Breakwell, Glynis, (2003), "IdentityTheoriesand Environmental Psychology",In: Bonnes, Mirilia (eds). Psychological Theories for Environmental Issues, ASHGATE

Principles and criteria affecting the physical identity shaping Iranian contemporary architecture (case study of the Second Pahlavi period)

Seyede Sara Ebnoreza¹

Hamid Majedi(corresponding author)²

Farh Habib³

Abstract:

Architecture in the Second Pahlavi period is characterized by the triangle of the western culture and civilization influence, Iranian historical heritage with starring role of pre- and post- Islamic architecture and the emergence of architecture from the heart of this period. In this period, known as the millennium of the modern architecture in Iran, architects such as Louis Kahn and Hassan Fathy set forth the historical value and experiences in the architecture of the past and as such adopting a nostalgic view toward traditional architecture, they addressed its revitalization in terms of design and implementation. In most of the contemporary buildings of Tehran not all of them, a form imitation of Iranian traditional architecture or the contemporary western one has taken place. Numerous notable examples are certainly inappropriate patches of the environment and architectural profession. It would be considered as a variable affecting Tehran public building issues and investigated during the present study. This research reviews the physical identity of the public buildings in the Second Pahlavi period. Library method was initially adopted to investigate the factors affecting the physical identity formation during the Second Pahlavi period. Then, the architectural experts and scholars were asked to complete the questionnaire encompassing the points from the library analysis which were studied in the public buildings of the Second Pahlavi period. The statistical population comprised 150 architectural scholars. Among the findings of this research are the major developments related to the Second Pahlavi period including civil projects and formation of the residential units and complexes. Pahlavi architecture is a transition period from the traditional architecture to the modern one. The modern architecture generated through the Second Pahlavi period was broadly backed by the European architecture mainstreams including the international style of Staatliches Bahaus, Le Corbusier artworks, Frank Lloyd Wright products, etc. Its outcome was Iranian modern architecture that has been called pseudomodern architecture. Given that after the rise of modernism, the regionalism approach entails the ample challenges related to interactions and confrontations of the modern architecture of the cultural- regional identities, the main research question is that which indices and concepts have been focused during the design of some works related to the mentioned period.

Keywords: architectural principles, physical identity, public historic buildings, architecture of the Second Pahlavi period, social space.

---

¹ PhD student, Department of Architecture, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran

² Professor, Department of Urban Planning, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Email: majedi_h@yahoo.com)

³ Professor, Department of Urban Planning, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran